CZU: 342.565.5(4)(091) **https://doi.org/10.59295/rpijn2025.09**

PRINCIPIUL INDEPENDENȚEI JUDECĂTORULUI ÎN EUROPA. GENEZĂ ȘI EVOLUȚIE

MILICENCO Ștefan,
Universitatea de Stat din Moldova,
doctorand,
Școala Doctorală Științe Juridice și Economice, Specialitatea Drept constituțional
ORCID ID: 0000-0002-3241-5337

SUMMARY

The goal of this study is to explore the genesis and evolution of the principle of judicial independence in Europe. It starts with the premise that democracy is only complete when popular sovereignty is neatly combined with the rule of law, which cannot exist without balancing the three separate powers. Although the doctrine of dividing the legislative, executive, and judicial functions of government among separate and independent bodies can be traced to antiquity, it was firstly formulated in a comprehensive manner by the Baron of Montesquieu. Since the second half of the 18th century, when judicial independence started to gain a broad and powerful appeal in Western Europe, it has remained particularly sensitive to oscillations in the balance of powers. The paper asserts that the inability of many (nominally independent) European judges to protect fundamental human rights during the interwar period led after the Second World War to critical developments in the realm of judicial independence. The paper also underlines the need to constitutionally supplement the rule of law concept with material elements of unceasing nature, without which the recognition of the independence of the judiciary remains void of substance when it matters most.

Keywords: judicial independence, Europe, rule of law, separation of powers, constitutionalism.

Democrația este completă doar atunci când suveranitatea poporului se conjugă în mod armonios cu domnia legii. Iar aceasta din urmă nu poate exista decât în contextul unui echilibru dintre cele trei puteri de stat separate, în care judecătorilor le este recunoscută independența și autoritatea. Drumul popoarelor și statelor din Europa către această concluzie a fost (și continuă a fi) sinuos, având în vedere și paradoxul judecătorului, care constă în faptul că înfăptuind justiția, acesta depinde de stat, de celelalte puteri, dar trebuie să le și controleze; el reprezintă atât puterea, cât și contraputerea [1, p. 1130]. În condițiile accelerării procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană, ne propunem să analizăm geneza și evoluția principiului independenței judecătorului în spațiul european.

Doctrina separării puterilor în stat – principalul impuls de evoluare a independenței judecătorului – este produsul mai multor secole de devenire a gândirii politice și filosofice. Originea ei este în secolul al IV-lea î.Hr., când Aristotel a descris trei compartimente ale statului: adunarea generală, funcționarii publici (demnitari de stat cu atribuții executive) și judecătorii [2, p. 175]. Și Roma republicană a cunoscut un sistem similar. Totuși, după cum a concluzionat Ion Guceac, caracterul reflecțiilor din antichitate privind organizarea puterilor statale în baza divizării lor denotă că fundamentul doctrinei separării puterilor în stat a fost clădit mult mai târziu [3, p. 240].

După căderea Imperiului Roman și fragmentarea Europei în Evul Mediu, când administrația de stat era efectiv inseparabilă de conceptul justiției, teoria celor trei ramuri ale puterii de stat a reapărut la sfârșitul secolului al XVII-lea în scrierile lui John Locke, iar peste câteva decenii a fost dezvoltată de baronul de Montesquieu, care s-a bizuit și pe buna sa cunoaștere a sistemului englez de guvernare [3, p. 241]. Însă după cum a remarcat Jean-Marc Sauvé, realitățile vremii au făcut ca aceștia să nu dea însemnătate rolului judecătorilor în conjunctura separării puterilor în stat: John Locke s-a referit doar incidental la funcția jurisdicțională, iar baronul de Montesquieu, cu toate că a detașat puterea judecătorească de celelalte două puteri de stat, a considerat-o inferioară în raport cu legislativul (și chiar insignifiantă), iar judecătorilor nu le-a recunoscut capacitatea de a modera forța sau rigoarea legii [4].

În 1765, William Blackstone, publicându-și primul volum al grandioasei sale lucrări despre legile Angliei, a învederat necesitatea unui corp de judecători numiți de către Coroană (dar nu și suspendați sau destituiți discreționar de către aceasta, conform Actului Succesiunii din 1701), care să funcționeze separat atât de puterea legislativă (astfel încât deciziile judecătorilor să nu fie guvernate doar de propriile lor opinii), cât și de cea executivă (pentru a evita copleșirea Parlamentului) [5, p. 269]. Iar în 1797, în „Metafizica moravurilor”, Immanuel Kant a identificat și, pentru prima dată în spațiul european, a deslușit suficient de convingător relația dintre domnia legii și existența a trei puteri de stat echilibrate, incluzând un sistem judecătoresc independent și înzestrat cu autoritate [4]. Istoria modernă a Europei, iar ulterior și cea a secolului al XX-lea au demonstrat profunzimea acestei relații, precum și teoria că independența judiciară este una dintre premisele garantării drepturilor fundamentale ale omului, fără de care democrația nu poate supraviețui.

De exemplu, un aspect de bază declarat al revoluției juridice demarate de Adunarea Constituantă Franceză (1789-1791) a vizat separarea funcției judiciare a

statului de cea administrativă [6, p. 172]. Cu toate acestea, prin faimosul Act din 1790, revoluționarii francezi au acordat anume administrației de stat atribuția de a soluționa litigiile izvorâte din propria activitate, perpetuând în acest mod tradiția administratorului-judecător [ibid.]. În Franța încercările de subordonare a puterii judecătorești puterii legislative și celei executive a fost caracteristică pentru multiplele regimuri politice care s-au succedat, adesea violent, în secolul al XIX-lea: Jean-Marc Sauvé ne vorbește despre epurările sistemului judecătoresc în perioada Imperiului (în 1808 și 1810), a celei de-a Doua Restaurări în 1815, a „Monarhiei din iulie" în 1830, a celei de-a Doua Republici în 1848 și, într-o măsură mai mică, în perioada celui de-al Doilea Imperiu [4]. De altfel, și în timpul celei de-a Treia Republici, în 1879-1883, aproape toți membrii Consiliului de Stat au fost înlocuiți, iar mulți judecători de drept civil au fost destituiți [ibid.].

Dar revenind la „Metafizica moravurilor" lui Immanuel Kant, trebuie să relevăm că anume în această lucrare a fost introdus conceptul de „Rechtsstaat", adică al statului de drept, care a exprimat un nou mod de gândire nu doar în statele germane, ci și în Europa [7, p. 32-33]. Acest concept a fost orientat împotriva statului absolutist (și paternalist) al secolului al XVIII-lea, al cărui conducător era omnipotent și se considera îndreptățit să guverneze oricare aspect din viața supușilor săi [ibid., p. 33]. Către mijlocul secolului al XIX-lea, devenind tot mai desprins de dimensiunea liberalismului politic (și astfel acceptabil pentru elitele conservatoare), conceptul de „Rechtsstaat" s-a încuibat puternic în unele state germane și a contribuit la dezvoltarea și consolidarea principiului independenței judecătorului. De exemplu, după 1860, în aceste state au apărut instanțe judecătorești independente, care puteau supraveghea activitatea administrației de stat [ibid., p. 34].

În această perioadă influența germană s-a făcut simțită la austrieci, care au creat Curtea Administrativă, în fața căreia reclamanții puteau să invoce încălcarea unor drepturi subiective de către administrația de stat [8, p. 142].

Spiritul înnoitor al acestor vremuri a fost caracteristic și pentru Imperiul Rus: în 1864, Alexandru al II-lea a pus bazele unei ample reforme judiciare, care s-a desfășurat timp de câteva decenii și a implicat, *inter alia*, detașarea sistemului judecătoresc de organele administrative și proclamarea independenței (procesuale) și inamovibilității judecătorilor [9, p. 371].

Ulterior, transformările colosale de ordin social, economic și politic care au avut loc în Europa și-au lăsat amprenta și asupra independenței judiciare. S-a afirmat, în

mod întemeiat, că lipsa de capacitate a judecătorilor din mai multe state europene de a stăvili atacurile asupra drepturilor fundamentale ale omului în perioada interbelică a scos în evidență legătura strânsă dintre independența (și autoritatea) judecătorului și emergența domniei legii [4]. Jean-Marc Sauvé a identificat două fațete ale acestei neputințe: 1) structurală – judecătorii nu aveau suficiente atribuții pentru a cenzura acțiunile puterii legislative și a celei executive; și 2) personală – judecătorii, în ciuda puterii pe care o dețineau, erau excesiv de timizi sau rezervați în folosirea acesteia [4]. Aici, remarcăm că în Europa perioadei interbelice, în condițiile instaurării și fortificării unui șir de regimuri politice autoritare (destul de populare, de altfel), conceptul statului de drept a început să devină tot mai golit de esență. Evident, critica vehementă a acestui concept de către Hans Kelsen și alți pozitiviști nu a ajutat. Tirania minorității a fost înlocuită de cea a majorității, iar „Rechtsstaat" – de către „Unrechtsstaat".

Astfel, după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, a apărut necesitatea conceperii din nou (și în alt fel) a principiului independenței judecătorului în spațiul european. Această chestiune a cerut o soluționare, în primul rând, constituțională. În literatură s-a menționat că independența judecătorului, deopotrivă cu alte așa-numite „elemente formale" ale statului de drept, a fost consolidată la rang constituțional prin „elemente materiale", cum ar fi demnitatea umană și principiul proporționalității [7, p. 35]. Un exemplu elocvent în această privință este Constituția Republicii Federale Germania din 1949, în care statul de drept nu se limitează la o promisiune formală, iar conținutul său, în special cu referire la drepturile fundamentale ale omului, poartă pecetea „garanției eterne" [10, p. 205].

Analogic, Constituția Republicii Italiene, adoptată cu doi ani mai devreme, deși *stricto senso* nu prevede o ierarhie a normelor sale, trebuie interpretată în lumina jurisprudenței Curții Constituționale, din care rezultă un ansamblu de principii imuabile ce formează statul de drept [11, p. 308]. Părinții fondatori italieni au decis ca sistemul judecătoresc să formeze unica putere de stat cu funcții strict separate de cele ale altor puteri (bunăoară, funcția legislativă este parțial partajată de Parlament și Guvern) [ibid., p. 311].

În Uniunea Europeană, principiul independenței judecătorului a devenit parte din patrimoniul constituțional comun al statelor membre, fiind consacrat juridic ca o componentă tradițională, esențială a statului de drept (art. 2 din Tratatul privind Uniunea Europeană) [12], împreună cu dreptul fundamental la un proces echitabil

(art. 47 din Carta drepturilor fundamentale ale Uniunii Europene) [13] și principiul protecției judiciare efective (art. 19 alin. (1) din Tratatul privind Uniunea Europeană) [12]. Dar stabilizarea principiului independenței judecătorului a scos în evidență balanța sensibilă care există între două obligații ale statului: asigurarea pentru judecători a unui climat în care aceștia să-și poată exercita funcția în deplină independență și asigurarea echității justiției, inclusiv pe calea responsabilizării judecătorilor.

Secolul al XXI-lea a însemnat pentru principiul independenței judecătorului, ca și pentru alte principii de organizare și realizare a puterii judecătorești, specifice spațiului european, adaptări și redefiniri constante de conținut. În literatură predomină ideea că în mai multe state membre ale Uniunii Europene (de exemplu, în Polonia, Ungaria, România etc.) s-a intensificat tensiunea (existentă de mai mult timp) dintre democrație și constituționalism [14, p. 593]. Această tensiune, pe de o parte, a declanșat atacuri din partea forțelor politice alese în mod democratic împotriva limitelor ce le-au fost impuse de către puterea judecătorească independentă instituțional, iar pe de altă parte, a motivat judecătorii să manifeste un soi de activism judiciar pentru a-și apăra independența [ibid.].

În această ordine de idei, relevăm că în spațiul european principiul independenței judecătorului, care s-a dezvoltat în contextul doctrinei separării puterilor în stat, în special în secolele XVIII și XIX, a reacționat puternic la cele mai mici variații în echilibrul acestor puteri. Istoria a demonstrat că judecătorii au capacitatea să asigure domnia legii într-un stat democratic doar atunci când sunt independenți și înzestrați cu suficientă autoritate. Bineînțeles, și aceste condiții nu sunt suficiente, după cum în multe state europene din perioada interbelică a arătat eșecul puterii judecătorești de a proteja democrația și drepturile fundamentale ale omului. După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, în Europa a devenit răspândită soluționarea acestei probleme prin prevederea constituțională a faptului că anumite elemente materiale (de sprijin) ale statului de drept au un caracter imuabil. Însă vechea tensiune între democrație și constituționalism a redevenit actuală, iar judecătorii înșiși sunt chemați să dea, în ultimă instanță, strălucire independenței lor prin profesionalism și personalitate morală fermă.

BIBLIOGRAFIE:

1. MURARU, Ioan, TĂNĂSESCU, Elena-Simina (coord.). *Constituția României. Comentariu pe articole*. Ediția a III-a. București: C.H. Beck, 2022. 1430 p.

2. ARISTOTLE. *Politics* (B. Jowett, Trans.). Oxford: Clarendon Press, 1908. 355 p.

3. GUCEAC, Ion. *Tratat elementar de drept constituțional*. Vol. I. Chişinău: Tipografia Centrală, 2020. 472 p.

4. The Judiciary and the Separation of Powers. Lecture by Jean-Marc Sauvé, June 22, 2011. Disponibil la: https://www.conseil-etat.fr/publications-colloques/discours-et-interventions/the-judiciary-and-the-separation-of-powers [Accesat: 17.09.2024].

5. BLACKSTONE, William. *Commentaries on the Laws of England*. Vol. I. Chicago: Callaghan and Cockcroft, 1871. 530 p.

6. MORABITO, Marcel. *Evolution and Gestalt of the French State*, (în:) VON BOGDANDY, Armin, HUBER, Peter M., CASSESE, Sabino (eds.). Volume I. *The Administrative State*. Oxford: Oxford University Press, 2017. 704 p.

7. MECKE, Christoph-Eric. The „Rule of Law" and the „Rechtsstaat": a Historical and Theoretical Approach from a German Perspective. În: *Studia Iuridica*. 2019. Vol. LXXIX, p. 29-47.

8. WIEDERIN, Ewald. *Evolution and Gestalt of the Austrian State*, (în:) VON BOGDANDY, Armin, HUBER, Peter M., CASSESE, Sabino (eds.). Volume I. *The Administrative State*. Oxford: Oxford University Press, 2017. 704 p.

9. WAGNER, William G. Tsarist Legal Policies at the End of the Nineteenth Century: a Study in Inconsistencies. În: *Slavonic and East European Review*. 1976. Vol. 54. p. 371-394.

10. BAER, Susanne. *The Evolution and Gestalt of the German Constitution*, (în:) VON BOGDANDY, Armin, HUBER, Peter M., RAGONE, Sabrina (eds.). Volume II. *Constitutional Foundations*. Oxford: Oxford University Press, 2023. 768 p.

11. RAGONE, Sabrina, D'AMICO, Giacomo. *The Evolution and Gestalt of the Italian Constitution*, (în:) VON BOGDANDY, Armin, HUBER, Peter M., RAGONE, Sabrina (eds.). Volume II. Constitutional Foundations. Oxford: Oxford University Press, 2023. 768 p.

12. Tratatul privind Uniunea Europeană, 7 februarie 1992. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0001.02/DOC_1&format=PDF [Accesat: 29.09.2024].

13. Carta drepturilor fundamentale ale Uniunii Europene, 7 decembrie 2000. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT [Accesat: 29.09.2024].

14. BUSTOS GISBERT, Rafael. Judicial Independence in European Constitutional Law. În: *European Constitutional Law Review*. 2022. Vol. 18. p. 591-620.